

Jože Pogačnik

O VIDMARJU IN OB VIDMARJU

Stoletnica rojstva kakega človeka je vsekakor priložnost, da njegove ideje, ocene in metode raziščemo objektivno, kar pomeni, neobremenjeni z osebnimi razmerji ter ideološkimi prvinami časa in prostora. Vsi računi so po tolikem času poravnani, osebnostne simpatije ali antipatije so se poleggle, pisanje pa, na podlagi katerega si želi kdo pridobiti družbeno korist, nima več pravega smisla in je, kakor je bilo tudi v času nastanka, tako depasirano kot nemoralno. Sodobni človek bi po toliko zgodovinskih izkušnjah že moral vedeti, da na svetu niso samo angeli in hudiči, saj je človekovo življenje pisana štrna dejstev, ki so s stališča zgodovinske ali življenjske imanence lahko tudi negativna. Danes je komaj še kaj, kar bi bilo edino pravilno, saj je vse odvisno od aspekta, s katerega gledaš pojave in dogodke. Mogoče bo kdaj v XXI. stoletju bolj pregledna in obvladljiva tudi goščava preteklega in sedanjega časa, kar pa v tem trenutku ni. Priznati je treba, da naša zavest še ni na ravni časa, ki ga živimo; preveč je arhaična in zavrtja s stereotipi bivšega režima. Naš prostor je po nepotrebnem negativno polariziran in ideologiziran, zato je za prevrednotenja, ki zahtevajo hladno kri, še prezgodaj, če pa do njih vendarle prihaja, naj bi bila izpolnjena z mislijo o tveganosti in z mislijo o strpnosti. Pretežke besede ubijajo bolj kot orožje, kar pomeni tudi, da je od vseh stvari v stvarstvu najtežje pisati o človeku in njegovi dejavnosti.

J. Vidmar je imel še, dokler je bil živ, veliko javnih in še več skritih nasprotnikov. Te nasprotnike je motil njegov življenjski stil, izzivala jih je njegova politična dejavnost, v manjši meri pa tudi njegove estetske presoje. Vidmar, ki je na take izzive tudi odgovarjal, nikoli ni mogel skriti, da je kot izobraženec in ustvarjalec zrastel iz dediščine liberalizma. Gre za tiste temelje tega gibanja in doktrine, ki so se razvili iz boja mladega meščanstva s fevdalizmom; med njimi so pglavitni: svoboda na družbenem, političnem, ekonomskem, verskem in moralnem področju. Znotraj liberalizma so bile seveda zelo različne struje, toda Vidmar je prevzel tiste njegove razsežnosti, ki so neposredno izvirale iz razsvetljenstva, racionalizma in individualizma. Iz tega dejstva je mogoče razumeti njegove politične opredelitve, predvsem pa tudi njegov svetovni in estetski nazor.

Estetski nazor je bil zgrajen na podlagi velikega obdobja realizma v književnostih zahodno- in vzhodnoevropskega tipa. To obdobje je Vidmar videl kot področje integralnega človeka, ki, tudi takrat, ko zaradi svoje ideje propade, v bralcu zapušča pozitiven odmev zato, ker ne razrahlja vere v smisel človekovega obstoja. Miselne struje, ki so razstavljale takšno podobo človeka in življenja, mu niso bile všeč in jih ni mogel sprejeti. S tem si je sicer zaprl pot v razumevanje književnosti XX. stoletja, katero je skoraj kar *en bloc* odklanjal. To je bilo sicer s stališča te književnosti

njegova tragična *zmota*, s katero je prezrl marsikaj usodno pomembnega v XX. stoletju. Toda: Vidmar je imel *koncept*, ki ga je skoraj v celoti *dosledno*, uveljavljal v svoji kritiški in esejistični praksi. V času, v katerem je živel, je bil to eden od ne preveč številnih konceptov, s katerim je bilo mogoče dojemati človekovo umetnostno ustvarjanje, hkrati pa spoznanja urejati v sestav, v katerem je vsak del ustrezal celoti. Vidmar je s tem ustvaril svoj model vrednotenja, ki je bil notranje dovolj trden, na zunaj pa, predvsem zaradi koherentnosti misli in elegancije sloga, prepričljiv in privlačen.

Rok med povabilom za sodelovanje in datumom, ki je predviden za oddajo prispevka, ne dovoljuje kakršnega koli kritičnega pretresa. To bo mogoče na znanstvenem simpoziju, ki ga pripravlja SAZU za prihodnje leto; v tem trenutku je mogoče nanizati samo nekaj memoarskih utrinkov, ki nekaj povedo o Vidmarju kot človeku in ustvarjalcu.

Poznal sem ga dolgo prej, preden sem ga osebno srečal in se seznanil z njim. Leta 1951 sem prebral njegove *Literarne kritike*, ki so skupaj s Slodnjakovim *Pregledom slovenskega slovstva* (1934), odločile, da sem opustil misel na medicino ali germanistiko in se vpisal na ljubljansko slavistiko. Na tem študiju nas je bilo veliko, ki smo spremljali vse njegove objave in nastope. Osebno sem se seznanil z njim šele v Novem Sadu, kamor je prihajal kot predsednik Sterijevega pozorja. Srečevala sva se na Petrovaradinski trdnjavi, kjer je imel rezidenco. Vabil me je k sebi, potem pa sva se pogovarjala, ob viskiju in kavi, na dolgo in široko o vsem aktualnem. V tistem času smo pri Srbski matici pripravljali antologijski pregled slovenske književnosti. Bil sem določen za glavnega urednika, pripravil pa naj bi 25 knjig. Med delom sem ugotovil, da bi jih potreboval še pet, zlasti še, ker je takratna uprava Maticе zahtevala, naj bi bili kar dve posvečeni M. Kranjcu. Ta avtor je bil med bralci zelo cenjen, saj je najbolj ustrezal stilnim standardom, do katerih se je dvignila srbska književnost. Dogovorila sva se z Vidmarjem, da skupaj to urediva. Matica je pod pretvezo, da ga o načrtu informira, priredila sestanek, katerega posledica je bila, da slovenska književnost dobi 30 knjig, Kranjec pa v tem okviru samo eno. V tej obliki je bil načrt tudi uresničen.

Potem sva se začela, ko sem prihajal v domovino, srečevati tudi v Ljubljani. Takrat sem pripravljal izbor njegovih esejističnih del za madžarskega bralca (izšel je leta 1977 pod naslovom *Esszék és meditációk*). Nameraval sem objaviti tudi znameniti *Pogovor o Arhimedovi točki*; izbor je sicer brez pripombe odobril, odločno pa zahteval, da izločim to besedilo. Spominjam se utemeljitve: čas (slovenski) in bralec (madžarski) še nista pripravljena na aktualizacijo takšne vsebine, prihodnost pa bo razkrila, kje je imel bolj prav: v miselnih izhodiščih omenjene študije ali v, nekoliko spremenjenih, osnovah v kasnejšem delu.

Konec 1974. leta je prišel na vrsto tudi E. Kocbek. Vidmar me je v nekem pogovoru vprašal, kaj menim o tem, da ga želi predlagati za člana SAZU. Bil sem malo presenečen, toda takoj sem mu začel razlagati, da je ideja sijajna, ker bi se z njeno uresničitvijo uredila cela vrsta odprtih vprašanj v slovenski kulturni politiki. Argumentacijo je sprejel, toda 1975. je izšla knjiga *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, s katero se je situacija ponovno spolitizirala, zato pa tudi ni moglo priti do načrtovanega dejanja.

Primer Kocbeka je navrgel tudi vprašanja, kako je ustrezna umetniška dejanja mogoče zgodovinsko vrednotiti. Vemo, da je Vidmar teoretično izločeval ideologijo od umetnosti (to je delal tako v spopadih s katoliki kot tudi z marksisti), ni pa dovolj znano, da je imel apriorno negativen odnos do literarne zgodovine. Po njegovem mnenju pri tej ne gre in ne more iti za znanost. F. Kidrič je bil zanj samo zbiralec

podatkov, I. Prijatelj pa odličen esejist. Zato ga je še vedno bolelo, da je tako imenovani esejist zavrnil njegovo (esejistovo) knjigo o Župančiču kot disertacijo. O njemu sodobni ljubljanski slovenistiki je imel nizko mnenje; nasprotoval je sprememu obeh poglavitnih njenih predstavnikov v SAZU. Šele po precej dolgem pogovoru s prof. A. Slodnjakom in z mano je popustil in zadeva se je uredila tako, kot je bilo prav.

Osebnost me je vezal, ker je bil prepričan, da je moje izgnanstvo iz Slovenije popolnoma absurdno. Poskušal mi je dobiti mesto na Filozofski fakulteti, toda tamkajšnji lobi mu je to preprečil. Dvakrat me je, skupaj s Slodnjakom, predlagal za članstvo v SAZU, toda tudi pri tem so bili njegovi in moji nasprotniki premočni, zaradi česar je vse ostalo pri predlogu. Zaradi takih stvari mu je bilo hudo; v pogovorih se je na to vedno vračal in se nekako opravičeval. Pomirjal sem ga, ker sem že takrat zase vedel, da je ob organizirani človeški pokvarjenosti tudi »močni« Vidmar obnemogel.

Ob stoletnici njegovega rojstva bi bilo prav, da ga prenehamo napadati z nizkimi udarci. Bil je človek, ki mu nič človeškega ni bilo tuje, človek XX. stoletja pa je zapleten in protisloven fenomen. Tudi v odnosu do njega bo potrebna hladna objektivnost, ki bo, z razumevanjem za prostor in čas, razdelila pozitivno od negativnega. Zase sem prepričan, da bo kup s pozitivnimi dejstvi večji in tudi na čast slovenski kulturi.